

7. Офіційний сайт Національного банку України. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.bank.gov.ua>
8. РБК-Україна. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.finance.rbc.ua>.
9. Економіст // Український журнал. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ua-ekonomist.com>.
10. Улановский А. Потребительский кредит: что нужно знать перед тем, как идти в банк // Финансы для всех. – 2007. – № 12. – С. 10-11.

Партын Г.О., Грудка Я.Р. Состояние потребительского кредитования в Украине и перспективы его развития с учетом условий современной финансово-экономической и политической ситуации

Обоснована сутність потребителського кредитування і проаналізовано його стан в умовах економічного і політичного кризису в Україні. Виявлені основні проблеми, касаючіся надання кредитів фізичним особам. Сделан аналіз ринку потребителського кредитування в Україні. Определена специфика кредитних відносин між позичками і кредиторами. Доказано, що кредитування фізичних осіб має значительное вплив на розвиток як банківського сектора, так і економіки країни в цілому. Розроблено рекомендації для забезпечення збільшення об'ємів і підвищення ефективності потребителського кредитування. Исследованы будущі тенденції його розвитку.

Ключевые слова: потребителське кредитування, фінансова нестабільність, кредитування, ризики потребителського кредитування, шляхи розвитку потребителського кредитування.

Partyn G.O., Grudka Ya.R. The State of Consumer Credits in Ukraine and Some Perspectives of its Development in Current Financial, Economic and Political Conditions

The essence of the consumer crediting and its state are analyzed in the conditions of economic and political crisis in Ukraine. Besides, basic problems concerning allotting credit to individuals are reduced. A market analysis of the consumer crediting in Ukraine is done as well. The specific of credit relations is defined in relation to consumer credits between borrowers and creditors. It is also proved, that crediting of individuals has a considerable influence on the development of both bank sector and national economy in general. Recommendations are worked out for providing increase of volumes and efficiency of the consumer crediting at the domestic market of bank services. Future tendencies are analyzed as well.

Keywords: consumer crediting, financial instability, crediting, the consumer crediting risks, ways of the consumer crediting development.

УДК 332.133.6:620.91-025.27

Доц. А.В. Прокіп, канд. екон. наук –
НЛТУ України, м. Львів

ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ НАЯВНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ "ЕНЕРГЕТИЧНИЙ КЛАСТЕР"

Здійснено огляд загальних ознак бізнес-кластера. Проаналізовано різні підходи до розуміння поняття "енергетичний кластер". Зіставлено наявні підходи до трактування форми та змісту енергетичного кластера із поняттям ієрархічно вищої категорії – бізнес-кластером. Встановлено, що наявна сьогодні система уявлень про суть та структуру енергетичного кластера не є цілісною та сформованою, а окремі підходи до розуміння енергетичних кластерів вступають у суперечність із теорією кластеризації. Отримано висновок, що дефініція, зміст та теорія енергетичних кластерів загалом потребує уточнення, відповідно до теорії кластеризації.

Ключові слова: кластер, енергетичний кластер, регіональна енергетика.

Протягом останніх двох десятиліть, паралельно із загостренням проблеми енергозабезпечення окремих країн, регіонів, міст та промислових районів, активізувався пошук рішень із розвитку нових енергогенераційних технологій для використання нових чи ефективнішого використання вже наявних енергетичних ресурсів. Внаслідок цього почали з'являтися територіальні концентрації виробників енергії, енергоресурсів, енергогенераційного обладнання та інших учасників ланцюжка створення енергії кінцевого споживання – енергетичних кластерів. Проте, зважаючи на достатню новизну поняття енергетичний кластер (ЕК), існує чимало підходів до його розуміння, які іноді є суперечливими. Це актуалізує проблему дослідження наявних трактувань поняття ЕК та дослідження кожного із них на предмет відповідності базовому уявленню про бізнес-кластер. Реалізація такої задачі може бути здійснена шляхом зіставлення класичного уявлення про кластер з різними підходами до розуміння енергетичного кластера.

Не зупинятимось на огляді та аналізі дефініції терміна "кластер", що ґрунтовно зроблено науковцями з виявленням позитивних та негативних сторін кожного підходу, групуванням їх за різниці класифікаційними ознаками, встановленням спільних та відмінних рис [1-4], оглядом теорій кластеризації та аналізом труднощів у їх застосуванні [5-7]. Наведемо базові узагальнюючі характеристики кластера та процесу кластеризації.

Згідно з С.А. Розенфельдом, кластер – концентрація фірм, які здатні забезпечувати виникнення синергійного ефекту внаслідок їх географічної близькості та взаємозалежності, навіть якщо рівень зайнятості, який вони забезпечують, не є особливо помітним [8]. У трактуванні авторів [9], кластер – мережа взаємозалежних фірм, пов'язаних між собою ланцюжком створення додаткової вартості. За визначенням М. Портера, кластер – сконцентрована за певною ознакою група взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, фірм, що надають послуги, фірм у суміжних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій (наприклад університетів, організацій по стандартизації, торговельних об'єднань) у певних галузях, які конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну діяльність [10, с. 256].

Попри існування значної кількості дефініцій поняття "кластер", існує певна невизначеність у побудові цілісної системи формалізованих критеріїв для виявлення реально сформованого кластера на практиці, його просторових меж та чіткого виявлення учасників кластера. Науковці відзначають, що необхідно відрізняти кластер від інших просторових форм взаємодії підприємств, проте при цьому не пропонуються достатньо чіткі формалізовані критерії для здійснення такої диференціації. А.Є. Шастітко зазначає, що незважаючи на доволі високий рівень емпіричної очевидності, визначення аналітичних меж кластера є непростю задачею; є явний брак розуміння того, яким чином кластер вписується у всю множину форм економічної організації, які виступають об'єктами економічного аналізу та пов'язані вирішенням задачі інноваційного розвитку економіки [11].

Науковці з Кембріджського та Единбургського університетів у [5] зазначають, що сукупність визначень поняття "кластер" демонструють очевидну проблему браку чітких меж цього поняття – як економічних, так і просторових. Автори ставлять низку питань, пов'язаних з дефініцією кластера, а саме: на яко-

му рівні промислової кооперації потрібно виділяти кластер і які пов'язані галузі чи види діяльності повинні бути в нього включеними; наскільки міцними повинні бути зв'язки між фірмами; в якому просторовому масштабі відбувається процес кластеризації (міжфірмове контактування, обмін знаннями, конкурування, ділове та соціальне контактування тощо) [5]. У контексті таких запитань дослідники роблять висновок, що сама дефініція кластера видається нечіткою та важкою для розуміння.

Очевидним є висновок, що теоретична сутність поняття "кластер" не є цілком та остаточно сформованою. Ця невизначеність зумовлює прагнення до остаточного та повного формулювання поняття та пов'язаного з ним критерійного апарату, а відтак кількість дефініцій продовжує зростати.

Зважаючи на відсутність єдності у трактуванні поняття "кластер" та його характеристик, для подальшого вирішення проблеми (вивчення суті та змісту поняття ЕК) скористаємось узагальненими визначеннями та характеристиками, встановленими іншими науковцями на основі глибокого аналізу поняття кластер. На основі таких узагальнених рис і властивостей, досліджуватимемо феномен енергетичного кластера.

Вишнякова І.В., проаналізувавши 13 підходів до визначення поняття "кластер", запропонованих провідними західними дослідниками процесів кластеризації, встановила, що ці дефініції різною мірою ґрунтуються на певних ключових характеристиках. Стосовно кожної із характеристик, деякі автори приймали їх як ключові формоутворювальні, інші приділяли їм другорядне значення, а треті – не розглядали їх у власних підходах до визначення суті кластера, вимог для його формування та функціонування. До цього переліку І.В. Вишнякова віднесла: географічну основу; взаємозалежність учасників; галузеву прив'язку; наявність головного учасника; горизонтальну та вертикальні інтеграція; конкуренцію фірм; взаємопов'язаність учасників; індивідуальну конкурентоспроможність; мережу учасників; синергійний ефект від об'єднання; форму промислової організації; обмін товарами та послугами; соціо-економічну організацію; критичну масу спеціалізованих діючих осіб; забезпечення інноваційного середовища [2].

Дещо більше уявлення про зміст поняття кластер та його характеристики дає результат порівняння різних підходів до його розуміння, здійсненого авторами [12]; внаслідок аналізу десяти праць вітчизняних та зарубіжних науковців, визначено основні ознаки кластера та розділено на дві групи – *ключові* (детермінуючі ознаки, без наявності яких територіальне об'єднання підприємств не можна розглядати як кластер) та *бажані* (доволі часто притаманні кластерам, проте не мають критичного характеру для детермінації територіального об'єднання господарюючих та інших суб'єктів у формі кластера; ці ознаки не мають критичного впливу на успішність функціонування кластера). До ключових ознак віднесено: географічну локалізацію учасників; поєднання в межах кластера юридично і економічно незалежних компаній (і збереження такої незалежності у сформованому кластері), які не мають істотно ринкової влади; взаємодія учасників ґрунтується на поєднанні конкуренції та кооперації; спеціалізований та інноваційний характер об'єднання; наявність життєвого циклу (не короткотерміновий характер його існування, а орієнтація на довгострокові пер-

спективи); добровільний характер об'єднання та широке коло учасників. До бажаних характеристик віднесено: наявність великого підприємства-лідера, що визначає довгострокові стратегії всієї системи, які забезпечують сильні конкурентні позиції кластера на ринках та високий його потенціал збуту продукції за межі кластера; критичну масу учасників, між якими існує активна взаємодія та стійкі зв'язки; довгострокову координацію взаємодії учасників системи у межах її виробничих програм, інноваційних процесів, управління якістю; використання механізму субконтрактації та партнерську взаємодію з навчально-науковими організаціями [12].

Кластер складається з широкого кола учасників, якими, як вважають автори [13], можуть бути виробники, транспортно-постачальні компанії, банки, фонди венчурного фінансування, біржі, сервісні, інжинірингові, консалтингові компанії, науково-дослідницькі організації, вузи, органи влади, громадські організації, професійні об'єднання. Ключову роль у процесах активізації формування та забезпечення розвитку кластерів М.П. Войнаренко відводить органам державної влади [1]. Водночас такий перелік учасників не можна вважати визначальним для існування та функціонування кластера. Зокрема, у [5] зазначено, що на практиці існують як кластери з центральною роллю відведеною для університетів (а в західному варіанті це не лише фахова та професійна освіта, але й здійснення відповідного науково-дослідного пошуку), так і кластери без зв'язків із такими установами. У [6] зазначено про існування кластерів, яким притаманна відсутність зв'язків з фінансовими установами, постачальниками обладнання та комплектуючих.

Формування кластерів спрямоване на вирішення двох стратегічних цілей: забезпечення задач регіонального розвитку (підвищення рівня стійкості економічної системи за рахунок забезпечення її конкурентоспроможності, підвищення якості життя населення тощо) та підвищення рівня ефективності діяльності суб'єктів кластера [14].

На фоні надзвичайно великої кількості досліджень, присвячених кластерам загалом, різноманіттю авторських підходів до розуміння поняття, зауважимо, що чисельність наукових розробок щодо енергетичним кластерів є незмірно малою. Розглянемо деякі авторські підходи до визначення суті та змісту поняття "енергетичний кластер", а також його учасників та структуру. Т.І. Биркович не дає власного визначення ЕК, лише визначає його три основні складові, на основі яких можна власне зробити висновки про авторське бачення цього поняття. Цими компонентами, на думку автора, є [15]: ресурсний центр (сукупність джерел енергетичних ресурсів, розміщених на суміжних територіях), споживчий кластер (сукупність споживачів енергетичних ресурсів, розміщених на суміжних територіях та об'єднаних інфраструктурними зв'язками для передачі енергоносіїв) та інфраструктурний кластер (сукупність об'єктів, що забезпечують передачу між споживчими та ресурсним кластером). Такий підхід до визначення змісту ЕК не відрізняється від загальновідомих понять про структуру регіональної енергетичної системи. Зокрема, не зрозуміло яка роль відводиться виробникам обладнання, НДІ та науково-технічним установам, фінансовому сектору тощо. Також автор не згадує про особливості перебігу процесів кооперації та конкуренції між учасниками такого ЕК.

Особливу увагу до енергетичних кластерів протягом останніх років приділяють російські науковці. Безумовно, це викликано значною роллю та високим потенціалом росту енергетичного сектору в російській економіці, а також потребою його реформування та модернізації у всіх галузях – видобутку енергоресурсів, їх експорту, виробництві енергетичного обладнання, розробці технологій використання нових енергоресурсів тощо.

Авторську схему енергетичного кластера, запропоновану російськими авторами у [16], представлено на рис. 1. Основна мета формування таких кластерів, на думку авторів, полягає в розвитку енергетики та пов'язаних із нею галузей, шляхом стимулювання групи підприємств, які взаємодіють з енергетичними, з метою реалізації політики енергозбереження та скорочення за рахунок цього собівартості продукції. Основним інструментом досягнення цілі побудови регіонального ЕК повинна бути розроблення та реалізація комплексної політики енергозбереження на підприємствах галузі, які входять до цього енергетичного кластера.

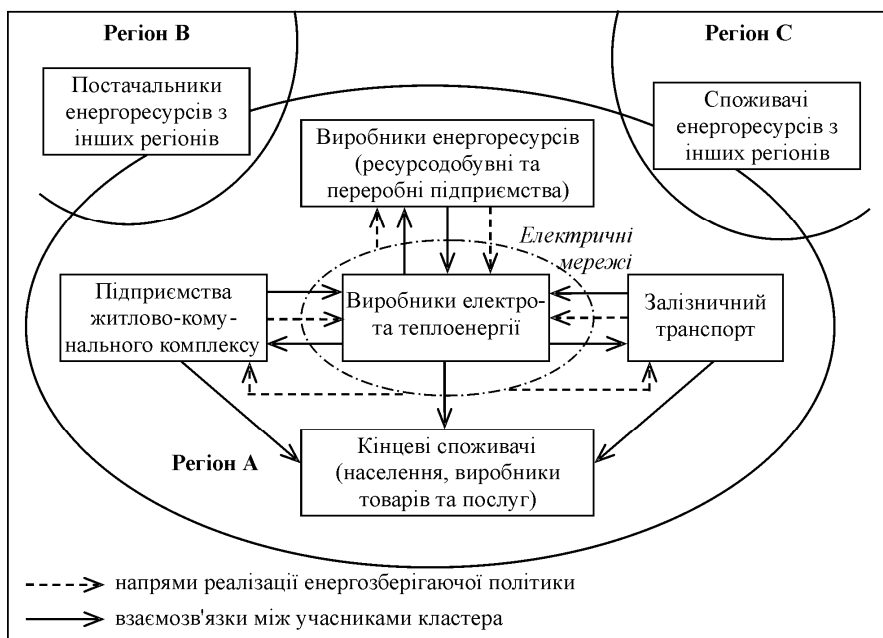

Рис. 1. Учасники регіонального енергетичного кластера та їх взаємодія [16]

Кіржинова К.Н. розділяє енергетичні кластери на великі "традиційні" та інфраструктурні [17]. Автор зазначає що "традиційний" ЕК притаманний для великої енергетики і в його основі лежить один чи кілька великих конкурентоспроможних експортерів енергії. Під енергоінфраструктурним кластером розуміють такий, що формується і функціонує з метою об'єднання зусиль для ефективного, надійного, безперебійного, якісного енергозабезпечення усіх галузей економіки регіону, а також життєдіяльності людей [17]. Їх же автор також визначає як малі енергетичні кластери регіональної енергетики.

Основні переваги формування та функціонування таких кластерів, на думку автора, полягають у виникненні низки позитивних ефектів, а саме: створення умов для розповсюдження та впровадження в технологічний процес енергоінфраструктурних підприємств передових досягнень науки і техніки, формування сукупного досвіду реалізації ефективних енергетичних проектів, вибір найкращих із них з метою подальшого їх активного використання, підвищення рівня інвестиційної привабливості регіону, гнучкість та мобільність енергетичної інфраструктури за рахунок превалювання малих підприємств у складі кластера [17]. Хоч, вважаємо, що останній пункт у переліку очікуваних позитивних ефектів є дещо сумнівним. Крім цього, у [17] автор не розкриває механізмів стимулювання досягнення цих ефектів та їх фінансування.

Деякі російські науковці, які звертались до проблем кластеризації в енергетичному секторі, не досліджували проблеми встановлення теоретичного змісту, структури та особливих характеристик ЕК, а лише пропонували власні ідеї щодо їх формування в окремих регіонах Російської Федерації та, відповідно, пропонували власне бачення структури ЕК у цих регіонах.

Так, у [14] автори розглядають ідею формування енергетичного кластера Республіки Татарстан та пропонують загальну схему його функціонування. Щоправда, з праць О.М. Вишнякової [14, 18] не зовсім зрозуміло чи науковець розглядає наявний територіально-виробничий енергетичний комплекс на території цього суб'єкта Російської Федерації як вже сформований ЕК (чи лише як потенційний, тобто заходи з перетворення цього територіального комплексу в ЕК лише плануються та розпочинається їх реалізація), і якщо так, то на якому етапі розвитку він знаходиться. Відповідь на це питання не дає й автор [19], розглядаючи формування ЕК Республіки Татарстан, де описуються реальні учасники створення зазначеного ЕК.

Однозначно зрозуміло, що в майбутньому передбачається функціонування такого ЕК, і теоретичну модель його структури автори [14] бачать такою, яка б включала енергогенеруючі та енергозбутові компанії, електричні та теплові мережі; установи соціальної сфери; постачальники послуг та матеріально-технічних ресурсів (виробники та постачальники енергетичного обладнання та матеріально-технічних ресурсів, ремонтні, сервісні, інжинірингові та інші компанії); освітні заклади; науково-дослідні установи; регулюючі установи. При цьому автори [14] зробили теоретичний прогноз очікуваних позитивних наслідків взаємодії саме таких учасників, щоправда не надто детально обґрунтовують їх.

Певну ясність в цьому питанні вносить інший автор, наводячи [20] загальну концептуальну схему енергетичного кластера Республіки Татарстан, який формується (робота з його формування розпочалась у 2008 р.), та наводить загальний перелік його учасників, серед яких: енергомашинобудівні та електротехнічні виробництва, освітні, наукові, інжинірингові та фінансово-кредитні установи, які поєднані з енергетичною системою, та разом із нею знаходяться під впливом державної політики з організації взаємодії учасників ЕК. Зрештою, в працях, присвячених формуванню цього ЕК не зазначено на якому етапі становлення він знаходиться та чи можна його розглядати як вже створений.

Кіржинова К.Н. у [17] запропонувала матрично-композиційну модель енергоінфраструктурного кластера Республіки Адигея, яка передбачає дещо ширший спектр учасників порівняно з попереднім прикладом. До структури ЕК К.Н. Кіржинова відносить суб'єктів виробництва, передачі та розподілу теплової та електроенергії, які пов'язані з відповідними ринками енергії, а також безпосередньо самі ці ринки; ринок паливно-енергетичних ресурсів та енергетичного обладнання; сектор промислового та побутового споживання енергії; органи диспетчерського управління процесами енергозабезпечення; регіональні та федеральні органи влади, фінансові установи та страхові компанії, оператори транспорту та зв'язку, виші та науково-дослідні центри, професійні об'єднання. Не до кінця зрозумілим є "включення" ринків у структуру кластера та, відповідно, роль надрегіональних ринкових інститутів та їх взаємодія з учасниками кластера.

Шмаріго Л.В. висловлює ідею створення кластера "Кубанська електроенергетика" та пропонує його структуру [21]. Цей ЕК, на думку автора, повинен включати: великі й середні енергогенераційні підприємства та енергетичну інфраструктуру; учасників, які надаватимуть супутні послуги (проекування, будівництво, постачання, ремонт); органи регулювання роботи енергетичного ринку та органи місцевого самоврядування; сектор наукового обслуговування; споживачів. При цьому, в [21] не обґрунтовано чому саме таку структуру цього проекту енергетичного кластера було обрано, не визначено передумов успішної взаємодії таких учасників в межах пропонованого ЕК.

Ідею створення на території Башкирії ЕК, ядром якого виступатиме місцева вертикально-інтегрована нафтова компанія, обґрунтовує А.А. Батталова в [22]. Практичний потенціал створення такої структури автор узагальнює і висловує модель паливно-енергетичного кластера, ядром якого виступатиме головна вертикально інтегрована нафто-промислова компанія регіону. Учасники такого кластера розділені автором на три групи: "профільні" – об'єкти, діяльність яких безпосередньо забезпечує функціонування елементів ядра (нафтове машинобудування; нафтопереробні заводи, які не входять в ядро; мережі автозаправних станцій, компанії сервісного обслуговування; малі підприємства ПЕК; вугільні підприємства); "непрофільні" – об'єкти, наявність яких є обов'язковою, але їх діяльність не є безпосередньо пов'язаною з функціонуванням ядра (інноваційні центри; профільні освітні установи; органи державної влади та місцевого самоврядування; координуючий центр кластера) та ті, які не входять в кластер, але наявність яких є обов'язковою для повноцінного та ефективного його функціонування (споживачі, постачальники та конкуренти) [22].

Розглянуті авторські схеми енергетичних кластерів є суто концептуальними: вони фактично лише відображають перелік учасників ЕК та окреслюють їх зв'язок між собою, не уточнюючи характер цих зв'язків, чим саме відбувається обмін у процесі їх перебігу (матеріальні, інформаційні, фінансові потоки тощо) та наслідки цих взаємодій (наприклад, співпраця, конкурування чи одночасне протікання цих процесів); автори не достатнього глибоко або ж взагалі не обґрунтовують перелік включення саме таких учасників кластера, а також не достатньо описують напрями і характер зв'язків між окремими учасниками ЕК.

З таких схем і наведених до них описів та пояснень не зовсім зрозуміло як протікатимуть основні процеси в кластері (конкурування з одночасним кооперування учасників) та яким чином досягатиметься планований позитивний ефект від створення такого ЕК.

Чимало науковців, які пов'язали свої дослідження з енергетичними кластерами, не пропонували загальну теоретичну модель цього феномену, не досліджували його особливі характеристики та відмінність від інших видів виробничих та інноваційних кластерів. Наслідком цього може бути плутання змісту ЕК з іншими просторовими формами кооперування. Короткий огляд праць російських науковців, які звертались до проблем кластеризації в енергетиці, дає змогу з великою певністю припускати, що іноді ці автори помилково розглядають наявні енергетичні територіальні промислові комплекси (ТПК) чи проекти їх створення в якості енергетичних кластерів.

Найперше, причиною такого нашого висновку є те, що доволі часто ці територіальні промислові комплекси характеризуються неналежним рівнем конкурування, розробки та впровадженні інновацій – основних ознак кластера загалом. Ці об'єкти значно програють конкуренцію іноземним розвиненим енергетичним кластерам. Так, П.М. Філіпов відзначає, що ЕК північно-західного регіону РФ зараз, по-перше, є потужним промисловим комплексом, представленим переважно потужними російськими компаніями, які спеціалізуються в галузях видобутку та переробки вуглеводнів, електроенергетики та енергетичного машинобудування; і хоча провідні компанії кластера експортують свою продукцію, цей експорт насамперед складається з сировини нафти та газу або продуктів нафтопереробки низького рівня обробки, по-друге, значно обмежений нерозвинутою інфраструктурою, а по-третє, значно програє в конкуренції більш сильним іноземним гравцям [23, с. 13-14].

Ці потужні ТПК створені ще за часів СРСР і справді мають високий потенціал переходу у форму кластера, але такими не є. Слушно зазначено в [12], ТПК та кластер мають багато спільних рис за своєю структурою, проте якщо кластер побудований на конкуруванні між учасниками (один із чинників успішності цієї форми просторового міжгалузевого кооперування), то ТПК радянського зразка формувались та функціонували на засадах планової економіки.

Низку відмінностей ТПК і науково-виробничого об'єднання та кластера наводять автори в [6]. Серед них, у контексті цього питання, варто виокремити такі: інтегруючим чинником сучасного кластера є знання та інновації, які забезпечують його конкурентоспроможність, а також інформаційно-комунікаційні мережі, а в випадку ТПК – об'єкти виробничої інфраструктури; учасникам кластера характерний мережений зв'язок, а учасникам ТПК – обов'язковий технологічний зв'язок та інтеграція від видобутку сировини до її повної переробки; учасники суміжних галузей наближені один до одного, а у випадку ТПК – велика кількість постачальників може бути розміщеною далеко за його межами [6]. Тож можна стверджувати, що ТПК є менш гнучкими до змін, значно слабше реагують на запити ринків, якісні та кількісні зміни попиту, які протягом останніх 2-3 десятиліть є надзвичайно динамічними.

Філіпов П.М. відзначає також і те, що частково підтверджує наші думки стосовно так званого "енергетичного кластера" Північно-західного регіону РФ",

що для отримання значних вигід від кластеризації, цьому регіональному утворенню бракує чіткої стратегії провідних його учасників та самоідентифікації; незважаючи на всі сильні сторони зазначеного російського ТПК, фінський ЕК, як зазначає автор, значно успішніший на світовому ринку з позиції зростання ринкової частки, а також технологічно прогресивніший [23, с. 15].

Частково підтвердженням висловленої думки можна також навести слова А.А. Батталової [22, с. 9], яка здійснюючи теоретичне порівняння вертикально-інтегрованих та кластерних структур в ПЕК, зробила висновок, що російські вертикально інтегровані енергетичні компанії є цілком конкурентоспроможними, проте за всіма критеріями порівняння вони поступаються кластерам як формі регіонального розвитку. Враховуючи такі аргументи, висловлюємо сумніви щодо можливості ідентифікації більшості енергетичних ТПК в РФ як енергетичних кластерів, хоча й не заперечуватимемо можливий високий потенціал переходу окремих із них у якісно нову форму.

Дюжев В.Г. вводить поняття енергозберігаючого кластера; за авторським визначенням – це сконцентрована на певній території група взаємопов'язаних суб'єктів, які доповнюють один одного та взаємопосилюють конкурентні переваги на основі синергії як окремих підприємств, так і кластера загалом за рахунок реалізації енергозберігаючих технологій, зокрема – залучення нетрадиційних відновлюваних джерел енергії [24, с. 285]. Зважаючи на визначну роль відновлюваної енергетики у функціонування енергозберігаючого кластера, автор також називає його нетрадиційно-відновлюваний енергетичний кластер.

У межах такого кластера автор виділяє внутрішній та зовнішній контури [24]. Внутрішній охоплює ядро кластера (інноваційні підприємства енергозберігаючого типу), науково-інвестиційну структуру, гуртово-роздрібні склади енергозберігаючого обладнання, сервісні центри, фінансові структури. Зовнішній охоплює фінансову та інвестиційну інфраструктуру, постачальників, науково-інвестиційну інфраструктуру, освітні структури, громадські та професійні організації, рекламні компанії, регіональні органи влади. Організаційно-управлінську схему енергозберігаючого кластера авторства В.Г. Дюжева представлено на рис. 2.

У межах кластера за рахунок взаємодії різних взаємодоповнювальних елементів виникає синергетичний ефект внаслідок роботи різноманітних організаційно-управлінських форм. До основних безпосередніх ефектів функціонування такого кластера в сфері енергозбереження автор відносить економію енергоресурсів у вартісному та натуральному виразах, зниження витрат на транспортування, зберігання та використання енергоресурсів, зменшення штрафних санкцій за перевищення гранично допустимих величин забруднення природного довкілля тощо [24]. До непрямих ефектів функціонування такого кластера автор відносить зростання терміну служби енергогенераційних потужностей, зниження питомих витрат на обслуговування та ремонт основних енергогенераційних потужностей, підвищення енергостійкості та енергетичної безпеки підприємств, рівня техногенної безпеки; при цьому низка опосередкованих ефектів проявляється в масштабі не безпосередньо окремих підприємства, а соціально-економічного середовища регіону, яке впливає на діяльність підприємства [24].

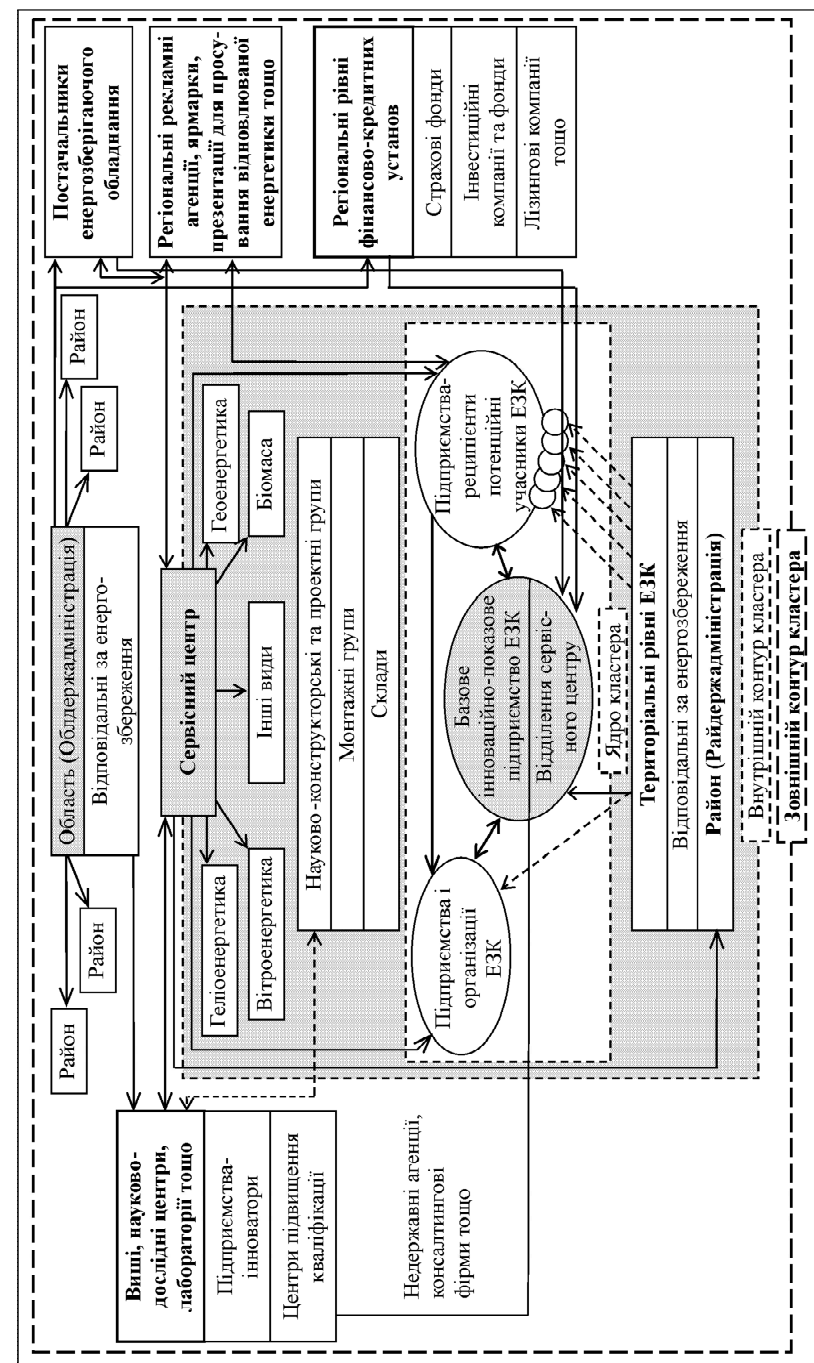

Рис. 2. Організаційно-управлінська схема енергозберігаючого кластера нетрадиційної відновлюваної енергетики [24]

Особливу роль такого кластера В.Г. Дюжев відводить реалізації домовленостей у межах Кіотського протоколу і визначає його як потенційний регіональний суб'єкт цих процесів.

З рис. 2 видно, що територіально контур кластера обмежується границями адміністративно-територіального поділу на області. Такий підхід можна означити як адміністративний, бо автор важливу роль відводить саме місцевим органами самоврядування, і його недоліком звісно ж, є те, що енергетична інфраструктура, виробники та постачальники енергоресурсів не є розділеними такими межами, а тому в частині державного управління та регулювання також здійснення господарської діяльності не є об'єктами управління лише місцевих органів влади.

Проте автор наводить певні аргументи на користь саме такого поділу, зазначаючи, що ринок квот на викиди парникових газів ринок енергоресурсів, інвестицій, праці повинні мати регіонально-структуровану основу, і відповідно, потребує наявності регіональних організаційно-управлінських структур ринку цих квот; цими структурами, як вважає автор, можуть бути саме такі кластери [25]. В.Г. Дюжев стверджує, що на регіональному рівні в межах такого кластера простіше організувати участь великої кількості підприємств у процесі використання технологій зі зниження обсягів забруднення природного довкілля., простіше забезпечити реалізацію контролю та формувати грошові потоки, пов'язані з цими процесами [25].

Дюжев В.Г. за просторовий базис енергозберігаючого кластера обрав одиницю адміністративно-територіального поділу – область. Автор не виключає ідеї покриття країни енергозберігаючими кластерами такого формату. Не можемо повністю погодитись з такими підходом, адже кластер – форма просторової кооперації на базі конкурування та інноваційності, і викликає сумнівні потенційне існування чинників, які будуть передумовами формування інноваційного енергозберігаючого кластера у кожній області країни. У такому зв'язку, не можемо не погодитись з думкою В.М. Задорського про те, що створення кластерів не може бути самоціллю, а лише однією із ефективних організаційних форм роботи, а тому безглуздою є ідея всезагальної "кластеризації" країни; ідея не може підмінюватися засобами її досягнення [26].

Попри певні недоліки запропонованої В.Г. Дюжевом моделі кластера (суть яких, найперше, у невідповідності змісту запропонованого ЕК до класичного уявлення про бізнес кластер), не можна не відзначити цінність деяких ідей, зокрема В.Г. Дюжева, який фактично описує створення регіональних утворень, заснованих на взаємодії приватного сектору та держави в енергетичному секторі, які здатні забезпечити досягнення економічних, соціальних та природоохоронних цілей у контексті програм та відповідних завдань регіонального та загальнодержавного розвитку.

Підсумовуючи короткий огляд трактування понять "кластер" та "енергетичний кластер", можна відзначити, що наявні підходи до визначення змісту та завдань функціонування ЕК значно відрізняються між собою, а часто деякі із них взагалі не вписуються у теоретичний зміст поняття "кластер". Далеко не всі авторські розробки теоретичної моделі "енергетичного кластера" представля-

ють собою кластер у контексті просторового об'єднання учасників, заснованого на засадах їх взаємозв'язків, конкурування та кооперування. Можливо, деякі згадані автори ідей формування ЕК вклали власний зміст у поняття "кластер", який дещо відрізняється від загальних уявлень про характеристику такого виробничого регіонального утворення; проте тоді хочемо висловити сумнів щодо правомірності такої підміни понять. Крім цього, науковці практично не пропонують теоретичних схем внутрішньої побудови ЕК та не описують детально характер взаємозв'язків між його учасниками.

Такі труднощі у визначенні ЕК зумовлені відносною новизною цього поняття та відсутністю єдиного підходу до визначення кластера взагалі. Зазначені недоліки та прогалини у визначенні змісту поняття "енергетичний кластер" вказують на те, що задача теоретичної побудови ЕК та аналітичного визначення його меж, структури, можливих учасників, а також характеру зв'язків між ними є актуальною та не повністю вирішеною проблемою, яка потребує подальшого додаткового вивчення.

Література

1. Войнаренко, М.П. Кластери в інституційній економіці / М.П. Войнаренко. – Хмельницький : Вид-во ХНУ, ТОВ "Тріада-М", 2011. – 502 с.
2. Розвиток регіонів України на базі кластеризації / І.В. Вишнякова, К.Ф. Ковальчук, К.В. Павлов та ін. – Донецьк : Вид-во "Ландон-XXI", 2012. – 392 с.
3. Герасимчук, З.В. Формування інноваційних кластерів прикордонних регіонів в умовах трансграничного співробітництва / З.В. Герасимчук, Д.В. Смолич. – Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2014. – 240 с.
4. Карпенко, О.О. Інноваційно-інтеграційна парадигма розвитку підприємств на принципах кластеризації / О.О. Карпенко. – К. : Вид-во СІК ГРУП України, 2013. – 272 с.
5. Martin, R. Deconstructing Clusters: Chaotic Concept or Policy Panacea? / R. Martin, P. Sunley // *Journal of Economic Geography* (Oxford University Press). – 2003. – Vol. 3. – Pp. 5-35.
6. Федуллова Л.І. Формування технологічних кластерів як точок зростання економіки України / Л.І. Федуллова, Г.Л. Норд, Н.О. Руденко та ін. / за ред. Л.І. Федулової. – Миколаїв : Вид-во "Іліон", 2012. – 295 с.
7. Feser, E.J. Old and new theories of industry clusters / E.J. Feser. [Electronic resource]. – Mode of access <http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1005&context=edwardfeser>.
8. Rosenfeld, S.A. Bringing Business Clusters into the Mainstream of Economic Development / S.A. Rosenfeld // *European Planning Studies*. – 1997. – Vol. 5, Issue 1. – Pp. 3-23.
9. Boosting Innovation. The Cluster Approach / T.J.A. Roelandt, P. den Hertog, J. Hauknes, A. Spielkamp and oth. – Paris : OECD Publications Service, 1999. – 428 p.
10. Портер, М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Изд. дом "Вильямс", 2005. – 608 с.
11. Шаститко, А.Е. Кластеры как форма пространственной организации экономической деятельности: теория вопроса и эмпирические наблюдения / А.Е. Шаститко // *Балтийский регион*. – 2009. – № 2. – С. 9-32.
12. Крикавський С.В. Концепція кластера у формуванні потенціалу конкурентоспроможності деревообробних підприємств / С.В. Крикавський, О.А. Похильченко. – Львів : Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2012. – 352 с.
13. Федоренко, В.Г. Кластери – системний інструмент підвищення коункернтоспроможності економіки / В.Г. Федоренко, А.Ф. Гойко, В.Б. Джабейло // *Економіка та держава*. – 2007. – № 9. – С. 6-9.
14. Вишнякова, О.Н. Структура енергетического кластера: организационно-управленческий аспект / О.Н. Вишнякова, А.В. Абрамова // *Энергетика Татарстана*. – № 1. – 2010. – С. 64-71.
15. Биркович, Т.І. Регулювання розвитку енергетики України: інноваційні технології, механізми, стратегії та інструменти реалізації державної політики / Т.І. Биркович. – Донецьк : Вид-во "Юго-Восток", 2013. – 614 с.
16. Михайлов, С.Н. Региональные энергетические кластеры: проблемы и перспективы. / С.Н. Михайлов, А.А. Балябина // *Российское предпринимательство*. – 2008. – № 10, вып. 1 (120). – С. 20-25.

17. Киржинова, К.Н. Развитие региональной энергетической инфраструктуры: концептуальная модель, диагностика состояния, стратегическое обоснование (на материалах Республики Адыгея) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – "Экономика и управления народным хозяйством: региональная экономика" / К.Н. Киржинова. – Майкоп, 2012. – 27 с.

18. Вишнякова, О.Н. Информационно-синергетическая модель энергетического кластера / О.Н. Вишнякова // Вестник Казанского государственного энергетического университета. – 2011. – Т. 9, № 2. – С. 81-87.

19. Галкина, А.А. Структура энергетического кластера: организационно-управленческий аспект / А.А. Галкина // Энергетика Татарстана. – 2008. – № 1. – С. 65-51.

20. Садриев, А.Р. Кластерный механизм инновационного развития энергетической системы Республики Татарстан / А.Р. Садриев // Вестник Казанского технологического университета. – 2009. – № 2. – С. 210-214.

21. Шмарыго, Л.В. Стратегии формирования кластеров в топливно-энергетическом комплексе России : дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – "Экономика и управление народным хозяйством: экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами (промышленность)" / Л.В. Шмарыго. – Краснодар, 2009. – 158 с.

22. Батталова, А.А. Механизм развития топливно-энергетического комплекса на основе создания кластера : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 – "Экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – промышленность)" / А.А. Батталова. – Уфа, 2013. – 21 с.

23. Филипов, П.Н. Интернационализация межотраслевых комплексов (на примере энергетических кластеров Северо-запада России и Финляндии) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14 – "Мировая экономика"; 08.00.06 – "Экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика)" / П.Н. Филипов. – Санкт-Петербург, 2005. – 25 с.

24. Дюжев, В.Г. Организационно-экономические проблемы повышения инновационной восприимчивости к технологиям нетрадиционной возобновляемой энергетики в Украине / В.Г. Дюжев. – Харьков : Изд-во "Цифровая типография". – 2012. – № 1. – 382 с.

25. Дюжев, В.Г. Региональный НВЕ-кластер як суб'єкт відносин з реалізацією кіотського протоколу / В.Г. Дюжев // Вісник СумДУ. – Сер.: Економіка. – 2012. – № 2. – С. 24-29.

26. Задорский, В.М. К вопросу о "кластеризации Украины" / В.М. Задорский. [Электронный ресурс]. – Доступный с <http://ucluster.org/blog/2009/11/k-voprosu-o-klasterizacii-ukrainy>.

Прокип А.В. Обзор и анализ существующих подходов к определению содержания понятия "энергетический кластер"

Осуществлен обзор общих признаков бизнес-кластера. Проанализированы разные подходы к пониманию понятия "энергетический кластер". Сопоставлены существующие подходы к трактовке формы и содержания энергетического кластера с понятием иерархически высшей категории – бизнес-кластером. Установлено, что существующая сегодня система представлений о сути и структуре энергетического кластера не является целостной и сформированной, а отдельные подходы к пониманию энергетических кластеров вступают в противоречие с теорией кластеризации. Получен вывод, что дефиниции, содержание и теория энергетических кластеров в целом нуждаются в уточнении, в соответствии с теорией кластеризации.

Ключевые слова: кластер, энергетический кластер, региональная энергетика.

Prokip A.V. The Review and Analysis of Current Approaches to Providing the "Energy Cluster" Definition

General business cluster characteristics review is carried out. Different approaches to "energy cluster" notion interpreting are analysed. Current treating approaches to energy cluster defining and its substance are matched with notion of business cluster – the class on the higher hierarchical level. The current notions system of energy cluster substance and structure is determined not to be competed and some approaches to "energy cluster" notion understanding contradict the clustering theory. The definitions, intension and energy clusters theory at all are determined to require specification under the business clustering theory.

Keywords: business cluster, energy cluster, regional energetics, structure.

УДК 658.15:66.021.23

Здобувач О.С. Сеньковська¹ –

Тернопільський національний економічний університет

ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНОЇ ПОЛІТИКИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Запропоновано теоретичні підходи щодо організації ефективної кредитної політики комерційного банку як системної складової частини економіки. Досліджено проблеми формування кредитної політики комерційного банку і наведено кілька можливостей її удосконалення. Розглянуто варіанти, за якими практикується страхування кредитів на українському ринку. Запропоновано шляхи вирішення проблеми оформлення заставленого майна. Окреслено створення раціональної стратегії реалізації ефективної кредитної політики комерційного банку. Обґрунтовано напрями кредитної політики комерційного банку, спрямовані на зростання обсягів активів та на підвищення їх якості.

Ключові слова: кредитна політика, комерційне зростання, портфель банку, конкурентоспроможність, комерційний банк, страхова компанія.

Вступ. В умовах формування ринкового середовища, значного спаду промислового та сільськогосподарського виробництва значну увагу в організаційній та структурній перебудові економіки приділяють комерційним банкам та банківській системі загалом. Провідна роль у вирішенні цих проблем належить саме кредитним відносинам та банкам, що можна пояснити не лише підвищенням їхньої ролі в розвитку економіки, але й наявною можливістю швидко і ефективно реагувати на впроваджені нові механізми господарювання.

Одним із головних завдань, що постають перед керівництвом банку, є правильна розроблення кредитної політики. Кредитна політика повинна охоплювати найважливіші елементи та принципи організації кредитної роботи в банку, визначати пріоритетні напрями кредитування, а також перелік кредитів, які не повинні входити до кредитного портфеля. Сьогодні кредитна політика будь-якого банку – це частина філософії банківського бізнесу, яка визначає внутрішньобанківську процедуру видання кредиту, документообіг, моніторинг за кредитним портфелем, роботу з проблемними кредитами, встановлення процентних ставок по кредиту. Головна мета кредитної політики будь-якого банку – досягти комерційного зростання шляхом зміцнення та підвищення надійності якості кредитного портфеля банку. Отже, основна проблема ефективної кредитної політики будь-якого банку полягає в розробленні ґрунтовних, комплексних і теоретичних підходів, а також методичного забезпечення процедури формування і організації якісного управління кредитним портфелем банку в наявних ситуаціях ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кредит є однією з найскладніших економічних категорій, дослідження сутності якої посідає важливе місце у працях зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема О. Васюренка, М. Герасимовича, О. Кириченко, Р. Котлера, М. Ковбасюка, І. Карбівничого, В. Лагутіна, О. Лаврушина, О. Мороза та інших. Але, як показав огляд економічної літератури, низка питань щодо розроблення методичних підходів до обґрунтування рішення про надання кредиту та оцінки ефективності кредитної політики банку потребують глибшого вивчення.

¹ Наук. керівник: проф. І.С. Гуцал, д-р экон. наук